

Blanka Poćwiardowska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Poczucie sprawstwa rodziców w kontakcie z dzieckiem w wieku przedszkolnym – raport z badań

W artykule autorka zaprezentowała pojęcie poczucia sprawstwa w odniesieniu do procesu wychowania pełnionego przez rodziców. Przedstawiła również wyniki badań nad poczuciem sprawstwa rodziców dzieci w wieku przedszkolnym dotąd niepublikowane, które stanowiły element badań nad kompetencjami wychowawczymi rodziców dzieci w wieku przedszkolnym¹. Badania zostały przeprowadzone od 2008 do 2009 roku w Bydgoszczy i Inowrocławiu.

Słowa kluczowe: diagnostyka pedagogiczna, poczucie sprawstwa rodziców, wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym

Teoretyczne podstawy badań nad poczuciem sprawstwa rodziców w procesie wychowania

Poczucie to rodzaj doświadczania siebie, które stanowi podłoże zdolności do samookreślenia się, do kształtowania siebie, nawiązywania kontaktów z innymi ludźmi, jest to pewnego rodzaju wewnętrzna aktywność człowieka (May, 1973, za: Kubiak-Szymborska, 2003, s. 94). Poczucie sprawstwa może towarzyszyć działaniom, myślom, interakcjom, jednakże w takim znaczeniu jest ono przedrefleksyjne, nie jest przedmiotem świadomej refleksji (O'Shaghnessy, 1998, za: Nowakowski, Komendziński, 2010, s. 254). Przyjęłam, że poczucie sprawstwa jest sądem, przekonaniem, tworzonym w dyskursie i dotyczy przekonania o tym, na jakie stany rzeczy człowiek potrafi wywierać wpływ, a jakie z pewnością nie podlegają jego działaniom (Łukaszewski, 1984, s. 116). Jest to jawny proces orzekania o byciu sprawczym podmiotem inicjującym i generującym działania, związany z poczuciem własnej odrębności i obejmowaniem kontrolą różnorodnych obszarów życia.

¹ Przedstawione badania są częścią pracy doktorskiej pt. „Wspomaganie kompetencji wychowawczych rodziców dzieci w wieku przedszkolnym”, przygotowywanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Marii Deptuły na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UKW w Bydgoszczy. Badania zostały sfinansowane ze środków WPiP UKW na badania własne, z dotacji Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych i Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii.

Przekonanie o wpływie na zdarzenia zmienia się w toku życia człowieka i zależy od różnych czynników. Jednym z nich jest stosunek innych osób do przejawów aktywności (Czub, 2005, s. 54-55) i samodzielności dziecka (Appelt, 2005, s. 119-130). Kiedy rodzice adekwatnie, zgodnie z wysłanymi przez dziecko sygnałami reagują na aktywność dziecka, ma ono szansę wytworzyć bezpieczny, wewnętrzny model operacyjny pozwalający na interpretowanie otaczającego świata i budowanie przekonań o sobie i otoczeniu. W okresie pionierstwa, gdy dziecko obejmuje kontrolą coraz więcej czynności (np. poruszanie się, jedzenie, komunikowanie się), staje się coraz bardziej samodzielne w zaspokajaniu pojawiających się potrzeb i doświadcza siebie jako autora zmian podejmującego decyzje. To doświadczenie może mieć znaczenie dla dalszej aktywności dziecka w otaczającym świecie, zdobywania nowych doświadczeń, zwiększania nad nimi kontroli pozwalającej na poszerzanie świadomości własnej sprawczości. Ograniczenie samodzielności może prowadzić do powstawania przekonania o nieudolności i zahamowania aktywności dziecka powierzającego opiekunom kontrolę nad swoimi działaniami. W dorosłym życiu przekonanie o możliwości wywierania wpływu może zależeć nie tylko od doświadczeń pochodzących z poprzednich faz rozwojowych, ale i od opinii panującej w otaczającym daną osobę środowisku. Podtrzymywanie w środowisku przekonania o braku możliwości wpływu na zdarzenia może istotnie hamować wprowadzanie zmian. Kolejnym znaczącym czynnikiem dla kształtowania się poczucia sprawstwa jest proporcja pomiędzy sukcesami a porażkami (Łukaszewski, 1984, s. 117) pojawiającymi się w momentach uzyskiwania samodzielności w korzystaniu z nowych umiejętności. Działanie zakończone powodzeniem wpływa na powstawanie bądź ugruntowanie przekonania o możliwości wpływu na zdarzenia, niepowodzenie natomiast wiąże się z przekonaniem o niezdolności podejmowania działań wobec stanów otoczenia. Przekonanie o wpływie na zdarzenia wiąże się również z częstotliwością pojawiania się sukcesów — im częściej się one pojawiają, tym silniejsze przekonanie o możliwości wpływu na zdarzenia. Znaczenie dla tworzenia się poczucia sprawstwa ma również przekonanie o tym, czy dane zadanie jest złożone i trudne. Wyższy poziom poczucia sprawstwa będzie miała osoba, która z powodzeniem wykonała zadanie bardziej złożone, niż ta, która odniosła sukces w zadaniu łatwym i prostym (Łukaszewski, 1984, s. 117). Takie myślenie o poczuciu sprawstwa jest zaczerpnięte z psychologii poznawczej, w której człowiek postrzegany jest jako istota przyjmująca, przechowująca, interpretująca, tworząca informację. Człowiek jest sprawcą, który podejmuje celowe działania i ma nad nimi kontrolę poznawczą (Kozielecki, 1998, s. 170-173).

W kontekście wiedzy o czynnikach znaczących dla kształtowania się poczucia sprawstwa przyjęłam, że o poziomie poczucia sprawstwa rodziców w procesie wychowania świadczą deklaracje dotyczące przekonania o:

- wpływie na proces wychowania,
- radzeniu sobie w konkretnych sytuacjach, codziennych interakcjach z dzieckiem,
- procesie wychowania,
- relacji pomiędzy sukcesami a porażkami wychowawczymi.

Im rodzice posiadają silniejsze przekonanie o tym, że mają wpływ na wychowanie dziecka, tym lepiej wypełniają rodzicielskie obowiązki (Elder, 1995, za: Dubois, Lopez, Parra, 2005, s. 235). W procesie wychowania poczucie sprawstwa rodziców powiązane jest z ich umiejętnością adekwatnego odczytywania sygnałów

płynących od dziecka i reagowania na jego zachowania. Badania wskazują również na związek między poczuciem sprawstwa rodziców a umiejętnościami wychowawczymi (Poćwiardowska, 2010, materiały niepublikowane). Wyższy poziom poczucia sprawstwa rodziców w kontakcie z dzieckiem wiązał się z wyższym poziomem umiejętności wychowawczych. Zatem można przypuszczać, że określony poziom poczucia sprawstwa jest podstawą wnioskowania o sprzyjających warunkach życia dzieci w wieku przedszkolnym. Im wyższy poziom umiejętności wychowawczych rodziców, w skład którego wchodzi adekwatne do dziecięcych potrzeb komunikaty oraz działania, tym lepsze warunki rozwoju w środowisku domowym.

Metodologiczne założenia badań

Celem podjętych przeze mnie badań diagnostycznych było określenie poziomu poczucia sprawstwa rodziców i poszukiwanie związku pomiędzy poziomem poczucia sprawstwa a wybranymi aspektami sytuacji rodziny.

Wyróżniłam następujące problemy badawcze:

1. Jaki jest poziom poczucia sprawstwa rodziców dzieci w wieku przedszkolnym?
 - 1.1. Jaki poziom ogólnego przekonania o sprawstwie prezentują rodzice uczestniczący w badaniu?
 - 1.2. Jaki jest poziom poczucia sprawstwa rodziców w konkretnych sytuacjach związanych z wychowaniem?
2. Jaki jest poziom korelatów znaczących dla poczucia sprawstwa rodziców w kontakcie z własnym dzieckiem?
 - 2.1. Jakie przekonania mają rodzice na temat procesu wychowania?
 - 2.2. W jakim stopniu rodzice oceniają swoje działania wychowawcze jako sukces?
3. Jaki jest związek poczucia sprawstwa rodziców w kontakcie z własnym dzieckiem z wybranymi aspektami sytuacji rodziny?

W badaniach uwzględniłam następujące zmienne: poczucie sprawstwa w kontakcie z własnym dzieckiem – ogólne poczucie sprawstwa, poczucie sprawstwa w konkretnych sytuacjach oraz korelaty poczucia sprawstwa – przekonania o procesie wychowania, przekonanie o odnoszeniu w wychowaniu sukcesów bądź ponoszeniu porażek. Wskaźnikami poczucia sprawstwa rodziców i korelatów był wybór miejsca na 10-centymetrowej skali ciągłej.

Tabela 1. Przykład zadania do badania zmiennej poczucie sprawstwa w kontakcie z własnym dzieckiem

Zmienna	Badany wymiar	Wskaźnik
	Poczucie sprawstwa w konkretnych sytuacjach	
Treść zadania	<p>Proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź znakiem X na umieszczonych niżej skalach.</p> <p>Jaki ma Pani wpływ na to, żeby Pani dziecko: Codziennie zasypiało o zbliżonej, określonej godzinie.</p> <p style="text-align: center;"> <input type="text" value="mały"/> ————— <input type="text" value="duży"/> </p>	Skala 10 cm punktacja od 0 do 100

W określeniu związku poczucia sprawstwa z wybranymi aspektami sytuacji rodziny wyróżniłam następujące zmienne szczegółowe: wspólną aktywność rodziców i dziecka, poczucie satysfakcji z relacji z dzieckiem i więzi, częstotliwość przeżywania przyjemnych i przykrych uczuć, częstotliwość pojawiania się agresywnych i buntowniczych zachowań dziecka wobec rodziców oraz przejawy konfliktów. Wybrane aspekty sytuacji rodziny badane były za pomocą opisanych w poniższej tabeli skal.

Tabela 2. Wskaźniki zmiennej wybrane aspekty sytuacji rodziny

Zmienna zależna	Badane wymiary	Wskaźniki
Wybrane aspekty sytuacji rodziny	wspólna aktywność rodziców i dziecka WA	wybór jednej opcji ze skali 4-stopniowej
	wspólna aktywność rodziców i dziecka w wolnym czasie WAWCz	
	poczucie satysfakcji i więzi PSiW	
	przeżywanie i okazywanie dziecku przyjemnych uczuć POPU	wybór jednej opcji ze skali 7-stopniowej
	przeżywanie i okazywanie dziecku przykrych uczuć POPU	
	agresywne i buntownicze zachowanie dziecka wobec rodziców AiBZDz	
	przejawy konfliktów PK	wybór jednej opcji ze skali 4-stopniowej

Wyniki badań i ich dyskusja

W badaniach wzięło udział 106 osób. Grupa do badań została dobrana losowo. Spośród zgłoszonych przez dyrektorów przedszkoli wylosowano te, w których przeprowadzone zostały badania i zajęcia warsztatowe dla rodziców. W artykule zaprezentowałam wyniki uzyskane w badaniu diagnostycznym² pozwalającym na ustalenie poziomu poczucia sprawstwa w kontakcie z własnym dzieckiem wraz z korelatami przed rozpoczęciem zajęć warsztatowych³. Większość rodziców uczestniczących w badaniach posiadała wyższe wykształcenie (73,27%), tworzyła pełne rodziny (92,24%). Najwięcej osób w tej grupie miało jedno bądź więcej dzieci (59,48%), a najliczniejszą grupę stanowili rodzice pomiędzy 30. a 39. rokiem życia (77,59%). Poczucie sprawstwa i jego korelaty badałam za pomocą 20 10-centymetrowych skal skonstruowanych na potrzeby prezentowanych badań (rzetelność skali mierzonej α Cronbacha 0,85). W badaniu poczucia sprawstwa uwzględniłam następujące zmienne: ogólne poczucie sprawstwa (od 0 do 100 punktów), sprawstwo wynikające

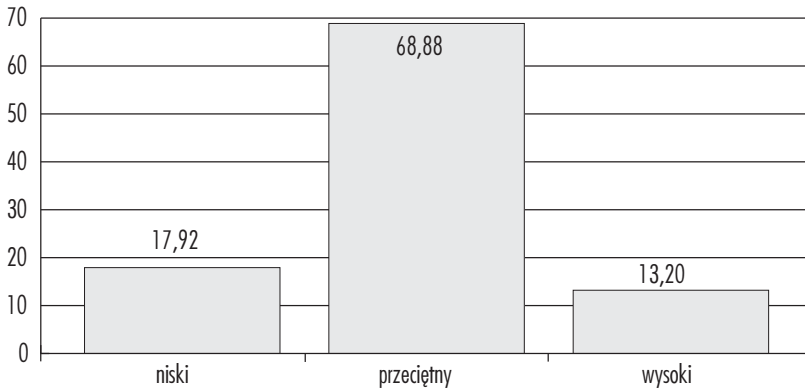
² Przedstawione wyniki badań stanowiły pretest w badaniach eksperymentalnych, których celem było określenie skuteczności programu opisanego w monografii (zob. poprzedni przypis).

³ Warsztat wspomaganie rozwoju kompetencji wychowawczych trwał 30 godzin i był podzielony na 6 cotygodniowych spotkań, podczas których rodzice mieli szansę na zdobycie wiedzy na temat wychowania i jego wybranych uwarunkowań, nabywanie umiejętności wychowawczych oraz budowania poczucia sprawstwa w kontakcie z dzieckiem. Szczegółowy opis programu oraz wyników badań ewaluacyjnych znajduje się w monografii autorki pt. *Wspomaganie rozwoju kompetencji wychowawczych rodziców dzieci w wieku przedszkolnym*. Bydgoszcz: Wyd. UKW.

z radzenia sobie w konkretnych sytuacjach z dzieckiem (od 0 do 1400 punktów), przekonania na temat wychowania (od 0 do 400 punktów) oraz przekonanie o odnoszeniu sukcesów i ponoszeniu porażek w wychowaniu (od 0 do 100 punktów). Na skali do badania poziomu poczucia sprawstwa można było uzyskać od 0 do 2000 punktów. Przedziały wskazujące na określony poziom ustaliłam, wykorzystując uzyskaną średnią i odchylenie standardowe.

Ogólny poziom poczucia sprawstwa rodziców w kontakcie z własnym dzieckiem

W badaniu uwzględniłam wybrane czynniki wyróżnione w literaturze jako znaczące dla budowania poczucia sprawstwa i odniosłam je do wychowania dziecka w wieku przedszkolnym. Rodzice określali na skali ciągłej (10 cm), w jakim stopniu kierują wychowaniem swojego dziecka (ogólne poczucie sprawstwa).

Rys. 1. Poziom ogólnego poczucia sprawstwa w kontakcie z dzieckiem

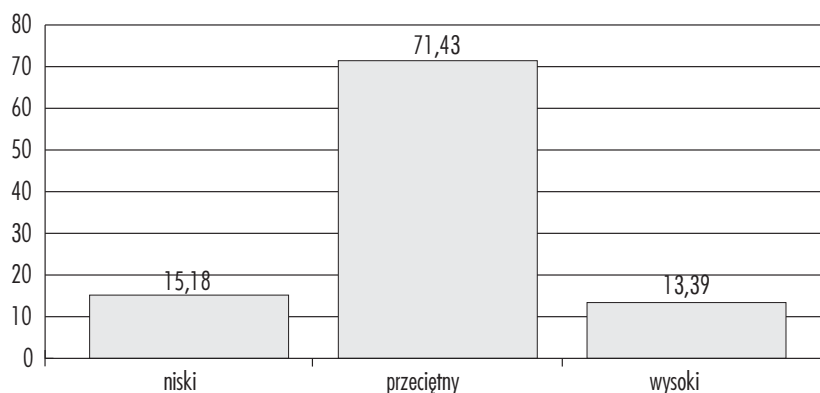
Większość osób uczestniczących w badaniu (73 osoby, 68,88%) miała przekonanie, że ma przeciętny wpływ na wychowanie. Zatem można przypuszczać, że wychowawcze działania rodziców w podobnym stopniu okazywały się skuteczne, jak i nieskuteczne, co doprowadziło do przeciętnego przekonania o możliwości ingerowania w proces rozwoju własnego dziecka. Na uwagę zasługuje fakt, że blisko 20% rodziców dzieci w wieku przedszkolnym stwierdziło, że ma niewielki wpływ na wychowanie. Już w początkowych fazach rozwoju rodzice mogą doświadczać trudności związanych z budowaniem bezpiecznej więzi, uważnym odczytywaniem sygnałów wskazujących na dziecięce potrzeby. W trzecim roku życia pojawia się m.in. gotowość dziecka do rozwijania autonomii. Gdy rodzicom brakuje wiedzy na temat rozwoju dziecka bądź trudno im poradzić sobie z własnymi i/lub dziecięcymi emocjami, mogą mieć poczucie, że nie są w stanie pomóc dziecku skoordynować działań tak, aby uczyło się samodzielnie zaspokajać własne potrzeby i aby te działania były

zgodne z wymaganiami dorosłych. Rodzice często uznają zachowania naturalnie pojawiające się w toku rozwoju za skutek własnych nieadekwatnych w ich ocenie działań bądź przejaw złej woli dziecka. Warto byłoby tworzyć głównym opiekunom możliwość poszerzenia wiedzy na temat typowych dla danego wieku zachowań, tak aby ich działania wspierały dziecko w rozwoju.

Poczucie sprawstwa rodziców w konkretnych sytuacjach wychowawczych

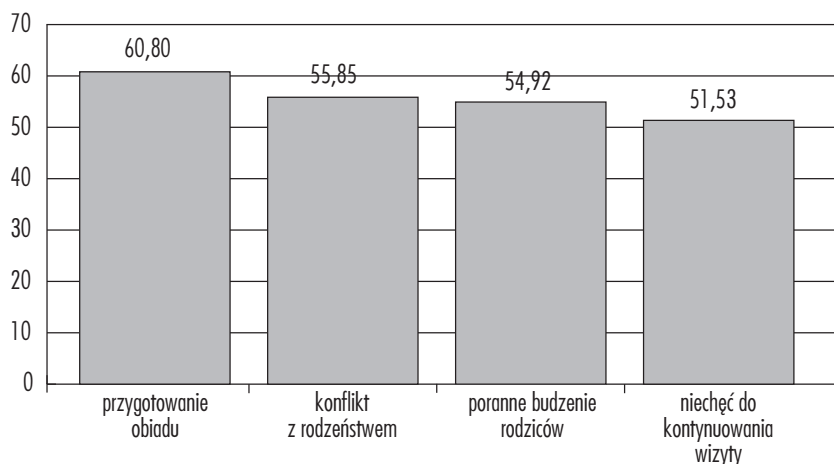
Kolejne zadanie, pozwalające przyjrzeć się rodzicielskiemu poczuciu sprawstwa, polegało na określeniu przekonania o wpływie na wychowanie dziecka w konkretnych sytuacjach. Do tej części narzędzia zastosowałam 14 skal. Dotyczyły one możliwości wpływu na zachowanie dziecka w hipotetycznych sytuacjach, takich jak: przygotowanie obiadu, konflikt z rodzeństwem, poranne budzenie rodziców w wolny dzień i domaganie się zabawy oraz niechęć do kontynuowania wizyty u rodziny. Przy pierwszych czterech opisach rodzice najpierw określali, jak oceniają swoje możliwości poradzenia sobie w tej sytuacji, po czym byli proszeni o zapisanie tego, czego potrzebuje dziecko w tej sytuacji oraz odpowiedzi na pytania: Co zrobiłaby/zrobiłby Pani/Pan w takiej sytuacji? Co powiedziałaby/powiedziałby Pani/Pan w takiej sytuacji?⁴ W kolejnych 10 twierdzeniach zadanie polegało wyłącznie na zaznaczeniu określonego miejsca na 10-centymetrowej skali odpowiadającego sile sprawstwa rodziców dotyczącej: regularnego snu, jedzenia urozmaiconych posiłków, pogodnego nastroju, pomocy dziecku w radzeniu sobie ze złością, pozostawiania dziecka pod opieką innej niż rodzice osoby, podejmowania rozmowy i zabawy z innymi dziećmi, wykonywania poleceń oraz dokończania rozpoczętych zajęć. Poczucie wpływu na zachowanie dziecka w codziennie bądź często pojawiających się sytuacjach okazało się wśród przeważającej liczby rodziców przeciętne, co może oznaczać, że rodzice nie do końca radzą sobie z wychowywaniem dziecka w wieku przedszkolnym. Taka ocena wpływu na proces wychowania nie sprzyja gotowości do podejmowania skutecznych działań wychowawczych. Skoro rodzice mają przekonanie o przeciętnym wpływie na wychowanie i czerpią je z doświadczeń w kontakcie z dzieckiem, to można przypuszczać, że równie często jak powodzenia doświadczają bezradności w kontakcie z dzieckiem bądź nie potrafią wprowadzić w życie działań, które będą adekwatne do jego potrzeb. Dla kształtowania się poczucia sprawstwa istotna jest również opinia innych ważnych osób. Takimi osobami mogą być np. dziadkowie dziecka, którzy inaczej wychowywali swoje dzieci i wyrażają swoją opinię na ten temat. Jeśli rodzice uznają swój wpływ na wychowanie dziecka za wystarczający, mogą mieć niższy poziom motywacji do poszukiwania nowych sposobów, uwzględniających zarówno potrzeby dziecka, jak i wymagania rodziców, działania. Najbardziej optymalna dla rozwoju dziecka jest sytuacja, w której rodzice mają wyższy poziom poczucia sprawstwa w kontekście wychowania (w tych badaniach było to 13,39% osób), bo ono jest powiązane z wyższym poziomem umiejętności wychowawczych zawierających m.in.: umiejętność słuchania, rozumienia, doceniania dziecka i pomocy w rozwiązywaniu konfliktów.

⁴ Ta część narzędzia do badania poziomu kompetencji wychowawczych dotyczyła umiejętności wychowawczych rodziców.

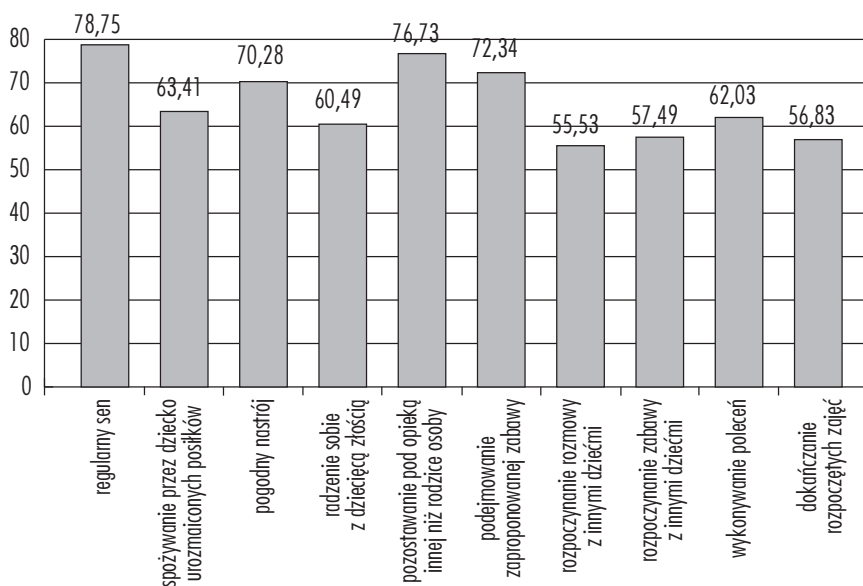
Rys. 2. Procentowy rozkład poziomu poczucia sprawstwa rodziców w konkretnych sytuacjach

Rodzice zapoznawali się z opisem sytuacji i oceniali swoje możliwości poradzenia sobie z określonym zachowaniem dziecka. Najwyższy poziom poczucia sprawstwa zadeklarowali w sytuacji związanej z poradzeniem sobie z zaspokojeniem dziecięcych potrzeb, gdy dziecko przerywa przygotowania do obiadu. Przypuszczam, że jest to sytuacja, spośród czterech uwzględnionych na rys. 2, której rodzice często doświadczają i mają szansę, dostrzegając reakcje dziecka na oferowane propozycje, budować przeświadczenie o możliwości ingerowania w przebieg wychowania.

Rys. 3. Średnie wartości uzyskane na poszczególnych skalach poczucia sprawstwa rodziców w konkretnych sytuacjach

Najwyższe wyniki rodzice uzyskali w zakresie wpływu na regularny sen dziecka oraz pozostawienie dziecka pod opieką znanej mu osoby innej niż rodzice, jak również podejmowanie proponowanej zabawy. Najniższy poziom poczucia wpływu na wychowanie rodzice ujawnili w sytuacjach, w których dzieci mają rozpocząć rozmowę i zabawę z innymi dziećmi oraz dokończyć rozpoczęte zajęcia.

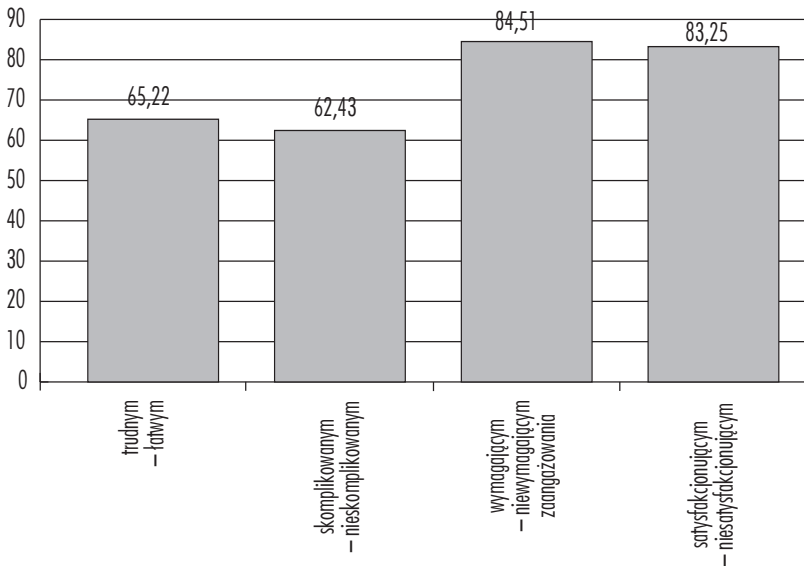
Rys. 4. Średnie wartości uzyskane na poszczególnych skalach poczucia sprawstwa rodziców w konkretnych sytuacjach (c.d.)

Rodzice mogą unikać sytuacji, w których doświadczają bezradności, bądź też nie rezygnują z zachęcania dzieci do rozpoczynania rozmowy i zabawy, jednakże wybierają taki sposób działania, który nie uwzględnia dziecięcych potrzeb, a w konsekwencji nie przynosi oczekiwanych rezultatów. W obu sytuacjach dzieci nie mają szansy na uzyskanie w rodzinnym środowisku potrzebnego, do rozwoju społecznego, wsparcia. Jeśli chodzi o poczucie sprawstwa w zachęcaniu dziecka do dokończenia rozpoczętego zajęcia, rodzice mogą nie zdawać sobie sprawy z tego, że w ten sposób uczą dziecko wytrwałości w osiąganiu celu oraz koncentracji, umiejętności przydatnych w nauce. Pewne trudności w utrzymaniu uwagi dziecka na dokończeniu rozpoczętego zadania mogą wynikać z labilności emocjonalnej charakterystycznej dla tego wieku.

Interesujące jest również to, że gdy rodzice zostali poproszeni przy pierwszych czterech zadaniach o określenie potrzeb dzieci i opis zachowania, oceniali swoje możliwości wpływu nieco niżej niż na kolejnych 10 skalach, które wymagały tylko zaznaczenia miejsca na osi. Być może konieczność opisanego zachowania prowadziła rodziców do większej refleksyjności i niższej oceny poczucia sprawstwa.

Korelaty poczucia sprawstwa rodziców w kontekście wychowania

Przekonanie rodziców o wpływie na wychowanie własnego dziecka może mieć znaczenie dla gotowości podejmowania działań w sytuacjach trudnych i wtedy, gdy powzięte działania nie przynoszą oczekiwanych efektów. Rodzice, którzy są pewni siebie, swoich kompetencji wychowawczych, mogą reagować na trudne zachowania z większą uważnością, stają się dla dziecka oparciem, zaspokajają potrzebę bezpieczeństwa, modelują zachowania sprzyjające kształtowaniu adekwatnej samooceny u dzieci.

Rys. 5. Przekonania rodziców na temat procesu wychowania

Posiadanie określonych przekonań dotyczących wychowania może mieć znaczenie dla poczucia sprawstwa w kontakcie z własnym dzieckiem. Rodzice mieli określić, na ile wychowanie jest dla nich zadaniem: trudnym – łatwym, skomplikowanym – nieskomplikowanym, wymagającym zaangażowania – niewymagającym zaangażowania, satysfakcjonującym – niesatysfakcjonującym. Rodzice uzyskali wyniki świadczące o tym, że wychowanie było przez nich spostrzegane jako zadanie raczej trudniejsze, skomplikowane, wymagające zaangażowania i zarazem satysfakcjonujące. Takie przekonania mogą prowadzić rodziców do większej gotowości do:

- wchodzenia w bliską relację z dzieckiem (będącą źródłem zadowolenia),
- podejmowania działań sprzyjających rozwojowi dziecka.

Dodatkowo gratyfikacja w postaci osobistej satysfakcji z odniesionych w wychowaniu sukcesów może być jednym z motywów prowadzących do angażowania się w relację z własnym dzieckiem.

Przekonanie o wychowaniu jako zadaniu raczej skomplikowanym i trudnym, wymagającym zaangażowania oraz satysfakcjonującym, w połączeniu z brakiem czasu rodziców może wiązać się z poczuciem winy i gotowością do wynagradzania dziecku nieobecności, np. pobbżaniem nieodpowiednim zachowaniom (również społecznie nieakceptowanym), prezentami.

W ocenie poczucia sprawstwa uwzględniłam również przekonanie o tym, że rodzice potrafią osiągnąć to, do czego dążą w wychowaniu. Okazało się, że rodzice najczęściej przekraczali środek skali (średnia arytmetyczna 57,27) wskazujący na to, że nieco częściej udaje im się odnosić sukcesy i osiągać powięzże zamierzenia wychowawcze, niż ponosić porażki w tym zakresie. Zatem przeciętne doświadczenie sprawstwa w wychowaniu może wiązać się z niechęcią rodziców do podejmowania aktywności, które zwiększają ich szansę na wprowadzanie w życie rodziny konstruktywnych zmian. Przekonanie o możliwości osiągnięcia zamierzonych celów może sprzyjać zwiększeniu się liczby zachowań zakończonych powodzeniem, zgodnie z teorią samospelniającej się przepowiedni. Im wyżej rodzice oceniają swój wpływ na zachowanie dziecka, tym częściej zachowują się zgodnie z ukształtowaną samooceną, rzadziej podejmują działania, które mogłyby naruszyć tę strukturę (Aronson, 1995, s. 279). Zatem rodzice przekonani o odnoszeniu sukcesów w wychowaniu będą mieli większą gotowość do tworzenia dzieciom warunków sprzyjających rozwojowi, mogą również częściej wchodzić w interakcje wychowawcze, dążąc do powielania sytuacji, w których odczuwają satysfakcję z podjętego działania. Przeciętne wyniki w tym zakresie mogą prowadzić do mniejszej satysfakcji z tworzonych więzi i unikania sytuacji, w których rodzice przeżywają frustrację. Zatem rodzice mogą mieć trudność we wprowadzaniu i egzekwowaniu wymagań.

Poczucie sprawstwa rodziców a wybrane aspekty sytuacji rodziny

Na podstawie badań określiłam również związek poczucia sprawstwa z wybranymi aspektami sytuacji rodziny, takimi jak: wspólna aktywność rodziców i dziecka w danym okresie (WA), wspólna aktywność rodziny w wolnym czasie (WAWCz), poczucie satysfakcji z relacji i więzi z dzieckiem (PSiW), przeżywanie i okazywanie w kontakcie z dzieckiem przyjemnych (POPU) i przykrych (POpU) uczuć, agresywne i buntownicze zachowania dziecka wobec rodziców (AiBZDz), oraz występującymi w niej przejawami agresji i konfliktów (PK)⁵.

⁵ Narzędzie badawcze pozwalające określić poziom wybranych aspektów funkcjonowania rodziny jest zaadaptowaną przez zespół pracowników Pracowni Profilaktyki „Pro-M” Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie wersję wybranych pytań z narzędzi anglojęzycznych (Conger, 1989; Zimmerman, Schmeelk-Cone, 2003; Spoth, Redmond, Shin, 1989; 2000) dla potrzeb badania skuteczności Programu Wzmacniania Rodziny 10-14 – Miłość i Granice, który jest polską adaptacją amerykańskiego Strengthening Families Programme SPF 10-14, opracowanego przez Virginie K. Molgaard (Iowa State University), Karola Kumpfera (University of Utah) oraz Elisabeth Fleming (Iowa State University). Polska adaptacja SFPT0-14 została opracowana w latach 2007-2009 w Fundacji na Rzecz Zapobiegania Narkomanii MARATON, na licencji Uniwersytetu Nauki i Technologii Stanu Iowa, Department of Human Development and Family Studies we współpracy z prof. Davidem Foxcroftem z Uniwersytetu Oxford Brookes, który koordynuje prace związane z adaptacją i ewaluacją programu SFP 10-14 w Wielkiej Brytanii i innych krajach europejskich. Patronat merytoryczny nad projektem sprawowało Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii. Ze skali przeznaczonej dla rodziców dzieci od 10 do 14 lat wybrałam 5 pytań i dostosowałam do rodziców dzieci w wieku przedszkolnym. Opis narzędzia znajduje się w mojej monografii wydanej w 2013 r.

Tabela 3. Korelacje pomiędzy poczuciem sprawstwa a wybranymi aspektami sytuacji rodziny

Zmienne	Wspólna aktywność dziecka i rodziców WA	Wspólna aktywność rodziny w czasie wolnym WAwCz	Poczucie satysfakcji z relacji i więzi z dzieckiem PSiW	Przeżywanie i okazywanie przyjemnych uczuć POPU	Przeżywanie i okazywanie przykrych uczuć POPU	Agresywne i buntownicze zachowania dziecka AiBZDz	Przejawy konfliktów PK
Poczucie sprawstwa	0,28	0,39	0,44	0,24	0,44	0,5	0,38
Poziom istotności	$p = 0,007$	$p = 0,000$	$p = 0,000$	$p = 0,020$	$p = 0,000$	$p = 0,000$	$p = 0,000$

N = 90

Na podstawie uzyskanych wyników badań stwierdzić można, że im wyższy poziom poczucia sprawstwa w kontakcie z własnym dzieckiem, tym rodzice częściej spędzają czas z dzieckiem, a w ich wzajemnych relacjach przeważają przyjemne przeżycia, silniejsze jest również poczucie więzi i przekonanie o możliwości udzielenia dziecku wsparcia oraz rzadziej występują konflikty, przejawy rodzicielskiej agresji wobec dziecka oraz zachowania agresywne i buntownicze dziecka wobec rodziców. Zatem im większe poczucie wpływu na proces wychowania, tym rodzice podejmują więcej działań wzmacniających relacje w rodzinie. Skoro tak silnie powiązane jest poczucie sprawstwa rodziców z wybranymi aspektami sytuacji rodziny, to ważne byłoby tworzenie rodzicom warunków do zdobywania/ugruntowania wiedzy i doskonalenia umiejętności na tyle, żeby wzrastało ich poczucie sprawstwa w kontakcie z dzieckiem.

Podsumowanie

Działanie wychowawcze zakończone powodzeniem wzmacnia przekonania o możliwości wpływu na życie dziecka. Wyniki badań wskazują na to, że rodzicielskie działania nie zawsze kończą się powodzeniem, bo rodzice prezentują przeciętny poziom ogólnego poczucia sprawstwa rodziców dzieci w wieku przedszkolnym oraz przeciętny poziom radzenia sobie w codziennych sytuacjach. Biorąc pod uwagę związek poczucia sprawstwa rodziców z ich umiejętnościami wychowawczymi oraz konstruktywnymi zachowaniami przejawianymi w wybranych aspektach sytuacji rodziny, można uznać, że rodzice uczestniczący w badaniu w przeważającej większości stworzyli dzieciom przeciętne warunki rozwoju, nie do końca uwzględniające dziecięce potrzeby i fazę rozwoju.

Rodzice uczestniczący w badaniu postrzegali wychowanie jako proces satysfakcjonujący i wymagający zaangażowania, przeciętnie trudny i skomplikowany. Satysfakcja z działań wychowawczych może sprzyjać rodzicielskiemu zaangażowaniu w tworzenie dziecku jak najlepszych warunków rozwoju. Natomiast pozostałe przekonania mogą prowadzić zarówno do zwiększonego zaangażowania w budowanie relacji z dzieckiem,

jak i unikania działań wychowawczych, które wymagają zaangażowania, są bardziej skomplikowane i postrzegane jako trudniejsze niż łatwiejsze i często czasochłonne.

Rodzice, którzy mają wysoki poziom poczucia sprawstwa w procesie wychowania, chętniej podejmują działania wzmacniające relację z dzieckiem, co sprzyja zaspokojeniu dziecięcej potrzeby bezpieczeństwa. W relacji z dzieckiem rodzice przekonani o tym, że mają wpływ na wychowanie stawiają granice, określają zasady i udzielają wsparcia. Dziecko uczy się, poprzez modelowanie, jak tworzyć relację, regulować zachowania tak, aby uwzględnić potrzeby innych osób. Zatem im wyższy poziom poczucia sprawstwa rodziców, tym większa szansa na adekwatne, sprzyjające rozwojowi warunki, w których rodzice spędzają z dziećmi czas, odczuwają satysfakcję z łączącej ich więzi, pomagają rozwiązywać konflikty i radzą sobie z silnymi emocjami, nie korzystając z agresji. W kontekście uzyskanych wyników, istotne byłoby tworzenie rodzicom takich warunków, w których mieliby szansę zastanowić się nad tym, co jest ważne w wychowaniu, jakie warunki są potrzebne dzieciom w wieku przedszkolnym do prawidłowego rozwoju.

Z perspektywy doskonalenia warsztatu metodologicznego warto byłoby zorganizować badania w większej, losowo dobranej grupie rodziców. Zamiast skali ciągłej wydłużającej czas odczytywania wyników (mierzenie skali liniijką) warto do narzędzia wprowadzić skalę z wyznaczonymi opcjami odpowiedzi⁶. Kolejnym krokiem powinna być standaryzacja skali oraz określenie jej rzetelności zewnętrznej i wewnętrznej. Ważne byłoby przeprowadzenie badań, na podstawie których można by zweryfikować hipotezę zakładającą możliwość wnioskowania o wybranych aspektach sytuacji rodziny na podstawie poziomu poczucia sprawstwa rodziców. Dotychczasowe badania były prowadzone w grupie osób deklarujących uczestnictwo w zajęciach warsztatowych trwających 30 godzin, czyli wśród osób gotowych do podjęcia wysiłku wzbogacania wiedzy na temat rozwoju dziecka i procesu wychowania oraz nabywania bądź doskonalenia umiejętności wychowawczych. Istotnym zadaniem jest również opracowanie narzędzi badawczych pozwalających na poznanie poziomu poczucia sprawstwa rodziców dzieci w różnym wieku i określenia zależności między wybranymi aspektami sytuacji rodziny.

Bibliografia

- Appelt K. (2005). Wiek poniemowlęcy. Jak rozpoznać potencjał dziecka? W: A.I. Brzezińska (red.), *Portrety psychologiczne człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa* (s. 96-130). Gdańsk: GWP.
- Aronson E. (1995). *Człowiek – istota społeczna*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Conger R.D. (1989). *Iowa Youth and Families Project* – niepublikowany raport.
- Czub M. (2005). Wiek niemowlęcy. Jak rozpoznać potencjał dziecka? W: A.I. Brzezińska (red.), *Portrety psychologiczne człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa* (s. 41-66). Gdańsk: GWP.
- Dubois D.L., Lopez C., Parra G.R. (2005). Terapia poznawcza i pojęcie ja. W: M.A. Reinecka, D.A. Clark (red.), *Psychoterapia poznawcza w teorii i praktyce* (tłum. O.W. Kubiński, J. Giczela) (s. 231-258). Gdańsk: GWP.

⁶ W marcu 2015 r. rozpoczęłam badania nad zmodyfikowaną skalą poczucia sprawstwa rodziców dzieci w wieku przedszkolnym z uwzględnieniem losowego doboru grupy.

- Kozielecki J. (1998). *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa: Wyd. Akademickie Żak.
- Kubiak-Szyborska E. (2003). *Podmiotowość młodzieży akademickiej – studium statusu podmiotowego studentów okresu transformacji*. Bydgoszcz: Wyd. AB.
- Kubiak-Szyborska E. (2008). Teoria wychowania wobec wyzwań współczesnego świata: o tendencjach w tworzeniu wiedzy oraz nowych obszarach refleksji i badań. W: E. Kubiak-Szyborska, D. Zając (red.), *Teoria wychowania w okresie przemian*. Bydgoszcz: Wyd. Wers.
- Łukaszewski W. (1984). *Szanse rozwoju osobowości*. Warszawa: Wiedza i Książka.
- Nowakowski P., Komendziński T. (2010). *Poczucie sprawstwa: wprowadzenie do badań w perspektywie interdyscyplinarnej*. <http://repozytorium.umk.pl/handle/item/1171>
- Poćwiardowska B. (2013). *Wspomaganie rozwoju kompetencji wychowawczych rodziców dzieci w wieku przedszkolnym*. Bydgoszcz: Wyd. UKW.
- Spoth R., Redmond C., Shin C. (1989). Direct and indirect latent variable parenting outcomes of two Universal family-focused preventive interventions: Extending a public health-oriented research base. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 385-399.
- Spoth R., Redmond C., Shin C. (2000). Reducing adolescents' aggressive and hostile behaviors: Randomized trial effects of a brief family intervention four years past baseline. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 154, 1248-1257.
- Zimmerman M.A., Schmeelk-Cone K.H. (2003). A longitudinal analysis of adolescent substance use and school motivation among African American youth. *Journal of Research Adolescence*, 13(2), 185-210.

Summary

The notion of causality in relation to the process of the parental upbringing

The article introduces the notion of causality in relation to the process of parental upbringing. It presents previously unpublished results of research on parents causality in relation to preschool children, which were a part of research concerning parental competence of parents of preschool children. The relationship between parental causality and selected aspects of the situation of the family have been described. The study was conducted from 2008 to 2009 in Bydgoszcz and Inowrocław.

Keywords: pedagogic diagnostic, the notion of parents causality, upbringing of preschool children